

Eerst bang voor het virus, nu wantrouwig over het vaccin

Antivaxers

ELEANOR SHAKESPEARE

Sinds de coronacrisis heeft Nederland er een flinke groep vaccinatieweigeraars bij gekregen. Waar komt hun achterdocht vandaan? En zijn ze nog op andere gedachten te brengen? De Volkskrant ging met zes van hen in gesprek.

HASSAN BAHARA EN HESSEL VON PIEKARTZ

Het Groningse stel Andrea (43) en Anne (47) heeft zich goed voorbereid op de komst van de Volkskrant. Op de eettafel in de keuken ligt een A4'tje klaar. Daarop hebben ze, met voetnoten en al, puntsgewijs op een rijtje gezet waarom ze het coronavaccin niet vertrouwen. Ze hekelen de eenzijdige berichtgeving erover en vinden dat de veiligheid van het vaccin onvoldoende is aangetoond. Na veel zelfstudie op internet weten ze daar het nodige van.

'Er gebeurde de afgelopen maanden zo veel, dat we op een gegeven moment dachten: is dit wel het hele verhaal? Ik heb het dus eens opgeschreven, een toptien waarom we het vaccin niet vertrouwen.' Anne wijst op het papiertje dat voor hem ligt. 'Het is allemaal gebaseerd op mainstreambronnen, officiële cijfers.'

Vaccins, zo luidt de wetenschappelijke consensus, zijn een van de grote triomfen van de geneeskunde. Volgens cijfers van de Wereldgezondheidsorganisatie (WHO) voorkomen vaccins tegen relatief geringe kosten zo'n tien miljoen doden per vijf jaar. Des- ondanks is er een aanzienlijke groep men- sen die vaccins wantrouwt. Ook van het aanstaande coronavaccin moeten ze weinig hebben.

Inmiddels behoren Andrea en Anne tot het kamp van de coronavaccinweigeraars. We spreken ze in september in hun woonplaats Harkstede, een dorp waar de voortuinen netjes zijn aangeharkt en de struiken ge- snoeid. Vanuit de keuken kijk je uit over de Borgmeren achter hun vrijstaande huis. Andrea, een opgewekte vrouw met lang donkerblond haar, werkt in de plaatselijke bakkerij. Anne, gestoken in poloshirt, ha- ren in een lichte scheiding, maakt als ondernemer 3D-scans van gebouwen.

Anne en Andrea waren tot voor kort niet te- gen vaccineren. Hun beide puberdochters hebben net als zichzelf alle mogelijke prikken gehad. Het is een 'heel proces' geweest dat ze op dit punt heeft gebracht, zegt Anne. En dat proces liep synchroon met de ontwikkelingen rond het coronavirus.

Toen het virus in maart en april flink te- keering in Nederland, waren ook zij 'erg bang'. Op het nieuws zagen ze de beelden van overvolle ic's en uitgeputte zorgmede- werkers. Het volgen van de RIVM-cijfers over het aantal corona-infecties en doden werd een dagelijks ritueel. Andrea maakte zich druk over een van hun dochters, die tijdens de lockdown doorwerkte als kassa- medewerker in een supermarkt.

Toen rond mei het leven weer enigszins normale vormen aannam, sloeg bij Andrea en Anne de twijfel toe. De economische en emotionele ravage die de lockdown had aangericht werd zichtbaarder. Het stel zag plaatselijke horecaondernemers worstelen. Ze hoorden schrijnende verhalen van mensen die werden weggehouden bij hun ouders in verzorgingstehuizen. Stond dit allemaal wel in verhouding tot het aantal slachtoffers dat corona had gemaakt? Want om hoeveel doden ging het nou? **Zesduizend in de eerste golf, aldus het RIVM. Op internet lazen ze dat het griepseizoen van 2018 een vergelijkbaar aantal doden had**

geëist, vaak bejaarden die - hoe verdrietig hun overlijden ook is - toch al op de rand van de dood stonden. Is toen het hele land op slot gegooid?

De kosten-batenanalyse die Anne en Andrea in die weken maakten, riep nog meer vragen bij ze op. Was dat virus echt zo erg? En zo niet, waarom moeten we dan straks allemaal aan dat nieuwe vaccin? Ze gingen op zoek naar antwoorden. Andrea werd lid van de Facebookgroep 'Nee tegen 1,5 meter', Anne ging achter zijn computer op onderzoek uit.

'Dan kom je allemaal informatie tegen, steeds meer 'what the fuck'-momenten', zegt Anne. Andrea: 'Als Hugo de Jonge zegt dat het vaccin de enige oplossing is, denk ik gelijk: waarom is hij toch zo enthousiast over dat vaccin?' Ze verdenkt de minister van mogelijke belangenverstrengeling. 'Hoe kan het dat zijn broer Marien ook in de farmaceutische industrie heeft ge- werkt?'

Voor die belangenverstrengeling is geen bewijs. Minister De Jonge benadrukte eerder dat er 'geen enkel verband' bestaat tussen de aankoop van het vaccin en zijn persoonlijke relaties.

De groep vaccinatieweigeraars waartoe Anne en Andrea behoren verschilt van de groep die Nederland al kende vóór corona en die voor een groot deel bestaat uit streng gereformeerden en aanhangers van alternatieve geneeskunde. De scepsis van mensen als Anne en Andrea houdt gelijke pas met het verzet tegen de lockdownmaatregelen van de afgelopen maanden. Nu de vaccins bijna gebruiksklaar zijn - de tests bevinden zich in de laatste fase en eerder deze week werd bekend dat het vaccin van Pfizer voor 90 procent effectief is - wordt hun kritiek luider.

Uit een peiling van EenVandaag deze zomer bleek dat 18 procent van de Nederlandse bevolking het coronavaccin hoe dan ook niet wil. Nog eens bijna een kwart van de Nederlanders twijfelt. Een peiling door onderzoeksbureau Ipsos in opdracht van Nieuwsuur schat de cijfers iets lager in, met respectievelijk 13 procent weigeraars en 16 procent twijfelaars. Volgens Ipsos zegt 84 procent van de weigeraars het vaccin niet te nemen omdat ze twijfelen aan de veiligheid, 69 procent zegt bang te zijn voor bijwerkingen en 55 procent wil het vaccin niet omdat ze zeggen gezond genoeg te zijn.

Dat zijn forse cijfers, zeker omdat scepsis tegen vaccins in Nederland nooit wijdverspreid is ge- weest. Zeker negen op de tien kinderen krijgen alle vaccins van het Rijksvaccinatieprogramma en de bereidheid om kinderen in te enten met deze vaccins steeg vorig jaar zelfs weer iets, na jaren van lichte daling.

Niet alles wat de nieuwe vaccinweigeraars te berde brengen is weg te wuiven als vergezochte bangmakerij. Vooral op één punt vinden ze medestanders: de geheime financiële afspraken die overheden hebben gemaakt met farmaceutische bedrijven. Ook Kamerleden en Nederlandse europarlementariërs zijn hier bezorgd over. Zij vinden dat ze hun controlerende taak niet kunnen uitvoeren.

Maar wat als een grote groep mensen besluit het vaccin op legitieme en minder legitieme gronden te weigeren? Heeft dit gevolgen voor de volksgezondheid? En zullen deze mensen ooit weer hun vertrouwen herwinnen in de politiek, de wetenschap en de media? Of verdwijnen ze voorgoed in een digitaal konijnenhol waar ze van alle kanten meekrijgen dat corona een hoax is en vaccins onderdeel uitmaken van een gevaarlijk verdienmodel?

De feiten over sterfte

Tot en met 11 november zijn er 8.215 mensen overleden aan covid-19, telde het RIVM. Volgens het CBS, dat kijkt naar doodsoorzaak en oversterfte, waren het er alleen al tijdens de eerste golf 10.067. De oversterfte in de winter van 2017-18 werd geschat op ruim 9.000. Maar tegen de griep namen we geen maatregelen. *Zonder ingrijpen waren er tijdens de eerste coronagolf, uitgaande van de vaak aangehaalde sterfte van 1 procent en een infectieratio van 60 procent, meer dan 100 duizend doden gevallen.*

De feiten over Bill Gates

Een naam die stevast in complottheorieën over het coronavaccin voorbijkomt, is die van Bill Gates. Online worden hem allerlei kwade plannen toegedicht, zoals het willen inperken van de wereldbevolking via vaccins. Ook zou hij vaccins met ingebouwde chips bij mensen willen inbrengen om ze op afstand te volgen. *Die beweringen zijn onjuist en nergens op gebaseerd. Het klopt dat Gates zich al jaren inzet om vaccinaties tegen ziekten als polio voor zo veel mogelijk mensen beschikbaar te maken.* Dat doet hij onder meer door geld uit te geven via zijn Gates Foundation. Er is wel kritiek op het feit dat Gates geld zou verdienen aan de pandemie.

Om daarachter te komen sprak de Volkskrant met zes coronavaccinatieweigeraars, woonachtig van Zeeland tot Groningen. Hun redenen om zich niet te laten vaccineren lopen uiteen. Wel zijn er belangrijke punten waarover de meesten het eens zijn. Vrijwel allemaal zijn ze bezorgd over de snelheid van het ontwikkelingsproces, waardoor de veiligheid van het vaccin volgens hen niet kan worden gegarandeerd. Ze wijzen daarbij naar de farmaceutische industrie, die alleen op geld uit zou zijn. In hun verhalen komen steeds dezelfde namen voorbij, zoals die van **Microsoft-oprichter Bill Gates, die volgens weigeraars grof wil verdienen aan het vaccin**, en minister Hugo de Jonge, die het vaccin als stip aan de horizon zou hebben gezet om de lockdownmaatregelen in stand te houden. Ze zien bovendien de noodzaak van het middel niet: sommigen vergelijken de coronacrisis met de griep en trekken RIVM-cijfers in twijfel. Een enkeling ontkent zelfs het bestaan van het virus. Nog een overeenkomst tussen de nieuwe vaccinweigeraars: ze zijn bang te worden weggezet als complotdenkers.

EXTRA TIJD

Frits (80) ligt sinds de coronacrisis vaak wakker. Vannacht heeft hij maar twee uur geslapen. 'Er zijn rare dingen aan de hand. De hele wereld ligt plat vanwege een virusziekte. Dat is niet normaal.' Frits, in zwart fleecvest en wijde broek, heeft veel vragen, vertelt hij in zijn volledig betegelde vrijstaande woning in Zuiddorpe. Antwoorden zoekt hij vooral op Facebook en Twitter. Sinds de coronacrisis zit hij minstens vier uur per dag door berichten te scrollen.

Meer heeft Frits ook niet te doen. Hier in het zuidelijkste puntje van Zeeuws-Vlaanderen, waar de voormalige binnenvaartschipper bijna twintig jaar geleden neerstreek met zijn vrouw, ligt het leven sinds de lockdownmaatregelen stil. 'Ze hadden hier een buurthuis waar ze nog weleens iets organiseerden. Maar ja, dat kan nu ook niet meer.'

Sinds enkele maanden zet Frits veel berichten op zijn Facebookpagina: artikelen over de 'mondkapjesterreure' of het lockdownbeleid en economische problemen. Hij heeft online veel 'onderzoek' gedaan. **Dat het virus bestaat is 'helemaal niet aangetoond'**. Er is wel een **ziekte-verwekker waardoor mensen verschijnselen krijgen**, zegt hij, maar dat is misschien niet wat wij het **coronavirus noemen. Wat het wel is, weet hij niet**. 'Maar van mosterdgas word je ook ziek', zegt Frits. In het begin was hij bang voor het virus. Toen zijn zoon zich in de eerste lockdownweken kritisch uitte, sprak hij hem nog tegen. 'Ik dacht: waar ben jij mee bezig? Maar daarna ben ik me erin gaan verdiepen.' Sindsdien is zijn vertrouwen in het RIVM en de overheid verdwenen. En hoewel hij in de risicogroep valt - 'een maand geleden lag ik nog in het ziekenhuis met hartproblemen' - komt ook het coronavaccin er bij hem niet in.

De feiten over het virus

Dat het bestaan van het virus niet zou zijn aangetoond, klopt niet. Het is wel degelijk geïsoleerd uit patiënten en gebruikt om proefdieren en gekweekte menselijke cellen mee te besmetten voor experimenten.

Voor Frits zijn sociale media de afgelopen maanden een uitlaatklep geworden. Ook tijdens het gesprek pakt hij voortdurend zijn mobiel erbij. 'Ik heb hier eigenlijk niemand om over die dingen te praten, mijn vrouw boeit het niet zo veel.' Op Facebook zit hij in groepen als 'Nee tegen 1,5 meter in Nederland ons land' en '!!Zeeland in Opstand!!'. Hij spreekt vooral mensen die het met hem eens zijn, een enkele keer praat hij met andersdenkenden. 'Het is nog niemand gelukt mij ervan te overtuigen dat ik het vaccin wel moet nemen', zegt hij. Binnenkort wil Frits met zijn vragen over het coronavaccin naar de huisarts. Of hij denkt dat die hem van gedachten zal doen veranderen? 'Nee, maar misschien kan ik hem overtuigen.'

Alle vaccinatie-weigeraars met wie de Volkskrant sprak, hebben dezelfde ontwikkeling doorgemaakt als Frits. De meesten kregen door de lockdownperiode meer vrije tijd en gingen het internet op met vragen

over de coronacrisis. De antwoorden vonden ze vooral in Facebookgroepen vol alternatieve berichten over het virus en vaccins. In het gesloten circuit van die groepen versterken boodschappen elkaar, voor andersdenkenden is weinig plaats. Een nieuw lid moet sterk in zijn schoenen staan om niet te gaan twifelen aan de veiligheid van het coronavaccin.

Facebookgroepen behoren tot de belangrijkste verspreiders van nepnieuws. Uit een data-analyse van de activistische onderzoeksgroep Avaaz uit augustus bleek dat berichten met desinformatie over gezondheid in een jaar tijd ruim 3,8 miljard keer werden bekeken, met een piek tijdens de coronacrisis. Facebookgroepen waren verantwoordelijk voor een groot deel daarvan. Het sociale medium treedt sinds de coronacrisis harder op tegen desinformatie. Bij sommige foutieve berichten staat een waarschuwing, andere worden verwijderd.

Ook overheden zien het nepnieuws over het coronavaccin als zeer zorgwekkend. Zo is de Britse inlichtingendienst een cyberoperatie begonnen tegen desinformatie rond het coronavaccin, waarbij de aandacht vooral uitgaat naar berichten uit Rusland. Dat mensen op Facebook kritische vragen stellen en alternatieve berichten met elkaar delen lijkt op het eerste gezicht niet zo zorgwekkend, maar op het sociale medium kunnen gematigde twijfelaars met een paar klikken uitkomen bij complottheorieën.

In Nederlandse groepen is goed te zien welke boodschappen daar resoneren. Zo schrijft een lid van 'Nederland wordt wakker' (ruim zeventuizend leden): 'Ieder mens die een vaccin laat inbrengen, is niets anders dan een vogelvrij proefdier!!' Andere leden reageren instemmend onder het bericht. In de Facebookgroep 'Coronaoorlog' (bijna vierduizend leden) schrijft een ander dat er een 'agenda' achter de ontwikkeling van het vaccin steekt.

VOEDINGSBODEM

Dat mensen online wilde geruchten of complotten tegenkomen, verklaart maar ten dele waarom sommigen gaan twifelen aan de veiligheid van vaccinaties, zegt Stuart Blume, hoogleraar wetenschaps- en techniekstudies aan de Universiteit van Amsterdam. 'Er moet iets in de grond zitten waarop die twijfel kan groeien.' Blume onderzoekt al ruim twintig jaar de maatschappelijke discussie rond vaccinatie. Hij schreef in 2017 het boek *Immunization*, over de vraag hoe vaccins de afgelopen decennia zo controversieel konden raken. De bereidheid tot het nemen van een vaccinatie hangt volgens hem sterk samen met het vertrouwen in de politiek. 'Achter het geloof in complottheorieën over vaccins zit een gebrek aan vertrouwen in ons politieke en sociale stelsel.' Daarbij werkt de coronacrisis volgens Blume als een soort contrastvloeistof die het gebrek aan vertrouwen blootlegt.

Er is ook begrijpelijke kritiek, zegt Blume. 'Men is de afgelopen decennia anders naar de farmaceutische industrie gaan kijken. Dat begon nadat het neoliberalisme in de jaren tachtig zijn intrede had gedaan. Mensen zien dat bedrijven meer dan voorheen gericht zijn op geld verdienen en worden daar cynisch van. Dat is best logisch.'

Blume vindt dat er onvoldoende begrip is voor mensen die hun vraagtekens zetten bij vaccins en ze in uiterste gevallen zelfs weigeren. 'In de wereld van de volksgezondheid is er al lang de neiging om vaccinweigerers simpelweg als slecht geïnformeerd te bestempelen. Beleidsmakers hebben zich nauwelijks afgevraagd waarom die twijfel in de afgelopen veertig jaar zo is gegroeid.'

Het gebrek aan vertrouwen in de politiek komt bij alle geïnterviewden terug. Veel zijn ervan overtuigd dat de overheid een geheim spel speelt. De politieke partijen waarvoor ze nog enige waardering kunnen opbrengen, bevinden zich vooral aan de flanken: van de Partij voor de Dieren en SP tot de PVV en Forum voor Democratie. Opmerkelijk genoeg staan aanhangers van politieke uitersten nu plots aan dezelfde kant in de strijd tegen de lockdownmaatregelen en het coronavaccin.

Wie daarover kan meepraten, is Martin (50). De Turkse Nederlander ging in augustus met zijn gezin naar de antilockdowndemonstratie in Berlijn. Daar vielen ook enkele honderden rechts-extremisten de Duitse Bondsdag binnen terwijl ze zwaaiden met rood-wit-zwarte vaandels, de kleuren van het voormalige Duitse Keizerrijk. De politie kon de groep nog net naar buiten werken. Ze vormden een kleine minderheid tussen de vele andere demonstranten, zegt Martin. Maar in de straten rond de Brandenburger Tor liep hij

ze wel tegen het lijf. 'Dat soort extreemrechtse mensen zijn nu ineens een bondgenoot van je. Dat is het laatste wat ik wilde.'

We ontmoeten Martin in een café aan de Grote Markt in Nijmegen, een halfuurtje van zijn woonplaats Goch, net over de Duitse grens. Hij draagt een geruit overhemd en een montuurloze bril. Omdat de Volkskrant de moeite heeft genomen naar Nijmegen te reizen, staat hij er na-drukkelijk op dat hij de drankjes betaalt.

Martin volgt zowel het Duitse als het Nederlandse coronanieuws op de voet, en moet tot zijn spijt concluderen dat de overheid in beide landen burgers niet juist heeft geïnformeerd. 'Daar-door ontstaat angst. Ook de media spelen daarin een belangrijke rol.' Volgens Martin zit minister De Jonge opgescheept met onveilige vaccins die helemaal niet nodig zijn en wordt de ernst van de coronacrisis overdreven. 'Ze hebben het vaccin al besteld en moeten het slijten. Ik denk dat ze met de maatregelen de angst er een beetje in houden, zodat mensen het toch nemen. Anders zou het natuurlijk enorm genant voor ze zijn.'

Hij is teleurgesteld in de Nederlandse politiek. Martin, die zichzelf als 'zeer links' omschrijft en al jaren op de SP stemt, zag dat zijn eigen partij niet in verzet kwam tegen de lockdown-maatregelen en de aankoop van het vaccin. 'De enige tegenstand komt van de PVV en Forum, dat is jammer.'

'COMLOTDENKERS'

Aan het keukeneiland in het Groningse Harkstede halen Andrea en Anne hun A4'tje met tien argumenten tegen het coronavaccin er nog eens bij. 'Ik zal jullie dit gewoon eens opsturen. Dan kun je het zelf uitzoeken', zegt Anne. Volgens Andrea heeft Anne flink wat tijd aan onderzoek besteed. 'Hij is hier de speurneus', zegt ze lachend. 'Ja, ik wil er echt in duiken', zegt Anne. 'En dan niet met links naar vage sites.' In de voetnoten op het A4'tje staat onder meer een bericht van Nieuwsuur over het wegvallen van de niet-coronazorg, een link naar de website van het RIVM met sterftcijfers, maar ook een YouTube-link naar een video van een alternatief kanaal, waarin Hugo de Jonge wordt geïnterviewd over het coronavaccin.

Ze vinden het belangrijk alles te onderbouwen met feiten. 'Als je dingen beweert die je niet kunt staven, ben je een complotgekkie', zegt Andrea. Je moet informatie tot je nemen en een kritisch oordeel vormen, vindt Anne. Ze baseren hun ideeën niet op nepnieuws, dat ze ook weleens tegenkomen. 'Afbeeldingen waarvan je denkt: dat is met Photoshop in elkaar gezet.'

Anne en Andrea willen de grens tussen realiteit en complot koste wat het kost bewaken. De vrees om door de Volkskrant te worden afgeschilderd als 'complotgekkies' hangt steeds boven het gesprek. Toch lijken uit hun woorden af en toe de contouren van een voorbedacht plan zichtbaar te worden.

Zoals die keer dat Anne een tweet van Bill Gates ging onderzoeken. 'Hij zou in 2019 hebben geschreven dat 2020 een goed jaar voor vaccinaties zou worden. Ik denk: dat kan niet waar zijn. Dus ik pak Bill Gates' Twitteraccount erbij, scroll erdoorheen. En warempel: het is zo.' In de bewuste tweet uit december 2019 schrijft Bill Gates dat hij 'enthousiast' is over wat het nieuwe jaar kan brengen voor vaccins. Bij het bericht staat een link naar een pagina op de website van de Gates Foundation met een tekst over veelbelovende vaccinatieprogramma's voor onder andere polio. Concludeert Anne hieruit dat Gates voorkennis had dat het coronavirus zou uitbreken? 'Ik weet het niet. Ik vind het gewoon raar. Waarom schrijft hij dat?'

Ook andere geïnterviewden proberen de feiten strikt te scheiden van de fictie. Zoals de Hilversumse Suzanne (41). Ze ziet zichzelf zeker niet als een 'complotgekkie', zegt ze. 'Meer als iemand die zich zo goed mogelijk probeert te informeren. Vind je dat ik het fout heb? Prove me wrong. Enlighten me. Vertel me hoe het wél zit.'

We spreken Suzanne in de woonkamer van haar arbeiderswoning op een warme nazomeravond in september. Ze draagt een jurkje en heeft haar haren in een knot. Suzanne, die in het dagelijks leven in de bouw werkt, vindt dat de term 'complotdenker' wordt gebruikt om kritische mensen de mond te snoeren. 'Als ik een kritische vraag stel op sociale media, kan iemand meteen antwoorden dat ik zo'n complotgekkie ben. Dan hoeven ze de discussie niet aan te gaan.' Ze voelt vanaf het begin van de crisis aan dat er 'dingen niet kloppen'. Ze vindt het gek dat minister De Jonge het vaccin probeert 'door te douwen'.

Ze heeft er geen vertrouwen in dat het coronavaccin veilig is. 'Alleen omdat er zo veel geld mee gemoeid is.'

Wijst dat dan niet op een complot? 'Zeker', zegt Suzanne. 'Maar dat betekent nog niet dat ik gek ben.'

GEHEIMEN

Het gebrek aan transparantie vanuit de overheid en farmaceutische industrie is een punt dat standaard terugkomt in de gesprekken van de Volkskrant met vaccinatieweigeraars.

'Ze zitten een beetje geheimzinnig te doen', zegt Anne uit Groningen. 'Dan heb je de schijn tegen', voegt Andrea daaraan toe.

In samenwerking met de Europese Unie heeft Nederland opties op verschillende vaccins. Ook van het veelbelovende Pfizer-vaccin komen er enkele miljoenen onze kant op. Alle vaccins moeten aan strenge veiligheidseisen voldoen voordat ze op de markt komen. Voor Nederland geldt dat ze moeten worden toegelaten door het Europese Geneesmiddelenagentschap (EMA) dat het vaccin eerst keurt. Pfizer kan mogelijk dit jaar al de eerste vaccins leveren. Het is nog onduidelijk wanneer het vaccin in Nederland beschikbaar is, minister De Jonge mikte eerder op begin volgend jaar.

Maar de financiële afspraken van de Nederlandse regering met vaccinproducenten zijn vanwege de 'veiligheid van de staat' niet openbaar gemaakt. Ook is onbekend wie er precies aansprakelijk is als het vaccin onverhoopt toch bijwerkingen veroorzaakt. Die geheimhouding is nodig om 'beïnvloeding van de onderhandelingen met andere producenten te voorkomen', schreef minister De Jonge eind oktober in antwoord op Kamervragen. Daarnaast staat er in de contracten 'bedrijfsvertrouwelijke en beursgevoelige informatie'. Die gang van zaken is niet ongebruikelijk bij zulke contracten. Toch is geheimhouding onverstandig, vindt Ellen 't Hoen, een medisch jurist die af en toe ook als adviseur voor de WHO werkt. 'Dan wek je de indruk dat er iets niet klopt', zegt ze. 'Als je vertrouwen wilt creëren in een vaccin, moet je het niet hullen in geheimen. Er is juist noodzaak tot meer transparantie. Ik heb geen begrip voor een overheid die gevoelens van wantrouwen voedt door geheimzinnigheid.'

De afgelopen jaren waren er juist plannen om de transparantie te vergroten, zegt 't Hoen. 'Die kant ging het ook op. Maar omdat door covid-19 alles nu snel moet, willen ze de dingen niet nodeloos complex maken.'

En toch, zegt 't Hoen, is het gebrek aan transparantie geen reden om het vaccin niet te vertrouwen. 'Voor je een besluit neemt om het vaccin te weigeren, moet je je op iets meer baseren dan berichten die op Facebook voorbijkomen.'

SOLIDARITEIT

Het coronavaccin creëert een sociaal dilemma: hoe meer mensen het nemen, hoe groter de kans dat het virus wordt gestopt. Een grote groep gezonde mensen die weinig risico loopt om door een besmetting in het ziekenhuis te belanden, vormt een belangrijke buffer in de strijd tegen corona. Zijn de geïnterviewden bereid het vaccin te nemen in een poging de samenleving te helpen?

De 41-jarige Suzanne vindt helemaal niet dat zij zich moet laten inenten om anderen te beschermen. 'Iedereen is verantwoordelijk voor de eigen gezondheid.' Dat klinkt misschien hard, en ze wil de ziekte ook niet bagatelliseren, maar er zijn genoeg andere manieren waarop mensen zich kunnen beschermen. 'Zit je in een risicogroep of ben je ernstig ziek? Dan blijf je thuis, houd je afstand. Dan ga je niet met jan en alleman staan knuffelen. Dat is gewoon gezond verstand.'

Ook veertiger Anne vindt het een kwestie van 'eigen verantwoordelijkheid'. Het staat mensen geheel vrij zich af te zonderen, zegt hij. 'En als je overgewicht hebt, moet je misschien iets aan je gezondheid doen.' Volgens hem mogen gezonde mensen niet worden gedwongen een vaccin te nemen om zwakkeren te beschermen. 'Ze leggen het ons op. Dat vind ik zorgelijk.' Minister De Jonge benadrukte in oktober dat het coronavaccin niet verplicht wordt.

Hoogleraar Blume ziet al langer een afname in solidariteit. 'We zijn allemaal individualisten geworden. Als mensen er zelf weinig baat bij hebben, haken ze af.' Zelfs de geringste twijfel over de veiligheid van een vaccin kan dan tot weigering leiden.

De overheid wil die twijfel wegnemen door eventuele 'desinformatie' rond het vaccin aan te pakken, schreef minister De Jonge in september aan de Tweede Kamer. Het ministerie richtte daarvoor de 'denktank desinformatie' op. Daarnaast zet het in samenwerking met het RIVM een voorlichtingscampagne op voor mensen met vragen over het vaccin.

Daarmee is de overheid er nog niet, zegt Blume. 'Als die wil dat mensen een vaccin nemen, moet ze ook laten zien dat ze voor burgers zorgt als er bij een paar mensen toch bijwerkingen optreden.'

Is het eigenlijk wel nodig dat de vaccinatieweigeraars zich ook inenten? Hoewel nog niet duidelijk is hoe effectief de vaccins-in-ontwikkeling zijn, schatten immunologen dat zo'n 60 tot 80 procent van de mensen immuniteit moet hebben opgebouwd om de ziekte niet meer te laten rondgaan. Het wordt spannend of Nederland dat percentage gaat halen. Voor het veelbelovende Pfizer-vaccin, met een effectiviteit van 90 procent, moet 70 tot 90 procent van de bevolking worden ingeënt om de kritische grens te bereiken.

'Ik denk dat mensen niet goed begrijpen hoe ingrijpend de beslissing is om het vaccin niet te nemen', zegt medisch jurist 't Hoen. Volgens haar kan het antivaccinatiesentiment de komende maanden wijder verspreid raken. 'En als grote groepen mensen het vaccin weigeren, wordt het echt minder effectief.'

KINDERVACCINS

Toen zijn dochter deze zomer langskwam met zijn kleinzoon van enkele maanden oud, moest Ron (59) even slikken. 'Hij had net de kinderprikken gehad, zijn armpjes waren rood. Dat ging me echt aan het hart. Ik dacht toen: is het allemaal wel nodig?'

Ron zit aan de eettafel in een wat krappe voorkamer in zijn huis in het Noord-Hollandse Anna Paulowna. Het waren verwarrende maanden voor hem, vertelt hij. Als veiligheidskundige bij defensie moest hij toezien op de naleving van de coronamaatregelen: de anderhalve meter, mondkapjes en mensen met klachten naar huis sturen. Regels waaraan hij na de eerste weken zelf juist ging twijfelen. 'Ik heb eerst gedaan wat me werd opgedragen, posters opgehangen over afstand houden. Dat snapte ik toen allemaal', vertelt Ron. Hij was bang voor het virus. 'Er gebeurde zo veel. Het was echt een noodsituatie. Maar na een paar weken zag ik dat het wel meeviel. De cijfers gingen omlaag.'

In de lockdownmaand mei begon Ron ook aan het vaccin te twijfelen. Waarom was dat nog nodig als het zoveel beter ging? Nu ziet hij in het vaccin een excuus om de maatregelen in stand en de bevolking onder controle te houden. Volgens Ron is dat in het belang van een 'soort wereldregering' die alle burgers wereldwijd wil onderdrukken. Waarom ze dat willen? Ron weet het niet. 'Maar ik denk wel dat er zoiets is. Onder meer Bill Gates zit erachter.'

De coronacrisis heeft hem niet alleen doen twijfelen aan het coronavaccin, ook andere vaccinaties vertrouwt hij niet meer. Jaren geleden liet hij zijn kinderen nog tegen alles inenten. 'Maar ik moet eerlijk zeggen: ik ben nu eigenlijk hartstikke tegen die kindervaccins', zegt Ron. 'Dat hele coronagedoe heeft dat erg versterkt.'

Ook de Hilversumse Suzanne ging eerder gewoon met haar kinderen langs bij het consultatiebureau voor vaccins. 'Daar heb ik toen nooit vraagtekens bij gezet. Prikjes erin. Helemaal prima. Maar nu denk ik: hé, wacht even.'

Toen haar 13-jarige dochter een paar maanden geleden werd opgeroepen voor het hpv-vaccin tegen baarmoederhalskanker, was ze terughoudend. 'Mijn ex-man en ik hebben allebei tegen haar gezegd: ga op onderzoek uit', vertelt Suzanne. 'Ik wilde dat ze de site van het RIVM zou lezen, maar ook andere kanalen. Google maar eens, ga naar de Stichting Vaccinvrij. Informeer je op alle fronten.' De uiteindelijk conclusie? 'Nee, ze heeft het niet genomen.'

Mensen die online naar informatie zoeken over het coronavaccin stuiten binnen een paar klikken op verontrustende verhalen over andere vaccins. Op Facebook vinden ze getuigenissen van ouders over kinderen die kort na een vaccinatie gezondheidsproblemen kregen of werden gediagnosticeerd met autisme. Talloze onderzoeken hebben de afgelopen jaren uitgewezen dat daartussen geen enkele samenhang bestaat.

Maar de bestaande beweging van antivaxers lijkt nu mee te liften op het nieuwe vaccinkritische sentiment. Zoals de in 2015 opgerichte Facebookgroep 'Vaccinatiewijfelaars' (bijna vierduizend leden), die sinds kort de naam 'Coronaoorlog' draagt. Dat de groep met een andere missie is opgericht dan de strijd tegen het coronabeleid, blijkt wel uit de beschrijving: 'Het staat in- middels 100 procent vast dat er risico's zijn bij vaccinatie. Ons doel is dat aanstaande ouders eerlijk worden voorgelicht over deze risico's.' Scrollend door de pagina wordt de Facebookgebruiker al snel geleid naar andere vaccinkritische pagina's, zoals die van de Stichting Vaccinvrij of Kritisch Prikken.

De feiten over het griepvaccin

Het griepvaccin werkt inderdaad maar bij 40 tot 60 procent van de mensen, erkennen vaccinologen. Maar dat het meer kwaad dan goed doet, is onjuist: weliswaar zijn er bijwerkingen als pijn rond de prikplek en een grieperig gevoel, maar bijvoorbeeld sterfgevallen zijn bij het bijwerkingencentrum Lareb niet bekend.

De 80-jarige Frits uit Zuiddorpe heeft tijdens de coronacrisis ook veel gelezen over andere vaccins. Hij is ongerust geworden over het griepvaccin, dat hij dit jaar voor het eerst niet wil nemen. 'De afgelopen twintig jaar heb ik het wel gehad. Maar ja, toen vertrouwde ik het nog een beetje', zegt Frits. Hij is nu bang dat het middel meer kwaad dan goed doet. 'Ik laat me niet inspuiten met iets dat niet goed is. **En ik denk ook dat het dikwijls niet werkt.**'

Als mensen vaccins eenmaal niet meer vertrouwen, is het moeilijk ze nog te overtuigen, zegt huisartsin-

opleiding Bernard Leenstra, die de afgelopen jaren meermaals het gesprek is aangegaan met vaccinweigeraars. 'Een video over iemand met bijwerkingen kun je een stuk beter invoelen dan kale feiten', zegt hij. 'Het heeft dan geen zin een welles-nietesdiscussie aan te gaan. Je moet ontrafelen waar iemands angst of twijfel zit en het daarover hebben.' Maar als mensen diep geloven in de schadelijkheid van vaccins, is het haast onbegonnen werk. 'Je moet dan niet de illusie hebben dat je mensen nog kunt overtuigen.'

Des te belangrijker is het dat collega's aandacht hebben voor vaccinweigeraars, vindt Leenstra. 'Ik zie dat sommige collega's ze wegzetten als complotgekkies. Zij zien niet dat deze groep door sociale media steeds luider wordt, zeker tijdens de coronacrisis.'

DWANG

Ondanks de scepsis van de nieuwe vaccinatieweigeraars is het nog maar de vraag of de groep zal volharden in zijn weigering als het vaccin eenmaal beschikbaar is.

'Je zult zien dat het vaccin in fasen naar ons toe komt', zegt hoogleraar Blume. 'Eerst is het er voor de gezondheidsmedewerkers, leerkrachten en dergelijke. Mensen zullen zien dat het goed gaat en overstag gaan. Alleen als je op dag één iedereen gaat inenten, krijg je het probleem dat een groot deel van de mensen weigert.' Volgens het RIVM kan het een jaar duren voor heel Nederland is ingeënt als er eenmaal een vaccin is.

De vaccinatieweigeraars met wie de Volkskrant sprak, zeggen vastbesloten te zijn. Frits uit Zuiddorpe heeft in ieder geval zijn vrouw ervan overtuigd het vaccin niet te nemen. Zelfs als het na een tijdje toch veilig blijkt te zijn, wil hij het niet. 'Het werkt toch niet. Waarom zou ik?'

Martin uit Goch zegt dat hij het vaccin volgend jaar het liefst nog even buiten de deur houdt. 'Als instanties zoals de GGD straks zeggen: dit coronavaccin is helemaal veilig, overweeg ik het. Maar zelfs dan kijk ik het liever nog een jaartje of twee, drie aan.'

Anne en Andrea uit Harkstede nemen het vaccin pas als er jaren onderzoek is gedaan naar de veiligheid ervan. Hun dochters nemen het evenmin. 'Staat het straks ook in de krant als men- sen er schade aan overhouden?'

Ron uit Anna Paulowna worstelt er nog mee. Hij is ervan overtuigd dat het coronavaccin scha- delijk is, maar als weigeren betekent dat hij straks bijvoorbeeld niet meer met het vliegtuig op vakantie kan - waaraan hij erg hecht - is hij toch bereid het risico te nemen. 'Het wordt moei- lijk. Ik denk dat ik mezelf dan moet voorhouden dat het voor mij niet schadelijk zal zijn', zegt hij lachend. 'Mijn hart zegt: ik doe het niet, ik moet het nooit doen. Maar in de praktijk ben ik bang dat ik wel zal moeten.'

De naam van Suzanne is uit privacyoverwegingen gefingeerd . Haar echte naam is bekend bij de redactie.